

כפתור ופרח

הפרק הששי

בזכרון עיר אלוקים ירושלים, והר הבית, ובית המקדש, ושילה, ובית חניו, ובית פגי, וציון, וחברון, והר סיני.

גרסינן במסכת זבחים פרק בתרא (ק"ח, ב) תנו רבנן ימי אוהל מועד שבמדבר ארבעים שנה חסר אחת, ימי אוהל מועד שבגלגל ארבע עשרה שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו, ימי אוהל מועד שבנוב וגבעון חמשים ושבע, חרבה נוב ובאו לגבעון. והסדר כך היה, משנכנסו לארץ עמד האהל בגלגל י"ד שנה ומשם באו לשילה, והיה לשם בית אבנים בלא תקרה וכדאיתא במתניתין (שם ק"ב ב), אלא שפרשו עליו יריעות המשכן. ועמד המשכן בין נוב וגבעון נ"ז שנה, ומגבעון באו לירושלם. וכשנבנה בית המקדש בירושלם נאסרו כל המקומות כלן לבנות בהם בית לשם יתברך ולהקריב בהם קרבן. ואין בית לדורות אלא ירושלים בלבד ובהר המוריה, וזהו שנאמר באו לירושלם נאסרו הבמות ולא היה להם עוד התר, והיא היתה נחלה. ופירש הר"ם ז"ל (בפיה"מ שם) נקרא ירושלם נחלה לעמידת קדושתה לעולם, ועליה אמר שהשם ישמור העם הזה אשר בחר בו במקום ההוא שבחר בו גם כן, שנאמר (תהילים קלב, יג) כי בחר ה' בציון, (שם קלה, ד) כי יעקב בחר לו י-ה ישראל לסגולתו, (שם צד, יד) כי לא יטוש ה' עמו, ובאר גודל מעלתה ואמר (שם קלב, יב) זאת מנוחתי עדי עד.

עוד מסכת זבחים פרק בתרא (ק"ח, ב) בארבעה מקומות שרתה שכינה על ישראל בשילה ונוב וגבעון ובית עולמים, וכלן לא שרתה אלא בחלקו של בנימין שנאמר (דברים לג, יב) חופף עליו כל היום. ומקשינן והכתיב (תהילים עח, ס) ויטוש משכן שילה אהל שכן באדם, וכתיב (שם שם סז) וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר. ומסיק הכי נמי רצועה היתה יוצאה מחלקו של יוסף לחלקו של בנימין, כדאמר רבי חמא בר חנינה רצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ובו היה מזבח בנוי, והיה בנימין הצדיק מצטער עליה לבולעה. כתב רש"י בספר יהושע (יח, יד) נמצא רוחב גבול בנימין נוטל כל רוחב הארץ שבין יהודה לאפרים, גבול הדרומי שלו עם גבול צפוני של יהודה ושם היתה ירושלם כמו שנאמר למטה בענין, לפיכך היו לשני שבטים חלק בה. וגבול צפוני של בנימין ודרומי של אפרים נוגעים זה בזה, ושם היתה שילה בחלק אפרים כמו שנאמר ויטוש משכן שילה וגומר, ואף לבנימין היה חלק בו וכדאיתא בשחיטת (חולין) [קדשים] [זבחים שם]. איכה רבתי (פרשה ב) מה אעידך, בכמה מקומות נועדתי בהם, באהל מועד, בגלגל, בשילה, בנוב, בגבעון, בבית עולמים שנים. פרק אי זהו מקומן (זבחים נד, א) ואי אמרת לא היה לו יסוד, באוירא בעלמא הוא דקא עביד. אמר רב נחמן בר יצחק אמור כך התנו, אוירא דבנימין קרקע דיהודה. מסכת מגלה פרק בני העיר (כו, א) במאי קא מפלגי, ת"ק סבר לא נתחלקה ירושלם לשבטים, ורבי יהודה סבר נתחלקה ירושלם לשבטים. ובפולוגתא דהני תנאי, דתניא מה היה בחלקו של יהודה, הר הבית והלשכות והעזרות, ומה

היה בחלקו של בנימין, אולם והיכל ובית קדשי הקדשים. ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסה לחלקו של בנימין ובה היה מזבח בנוי, והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לבולעה.

מסכת זבחים פרק בתרא (ק"ב, ב) באו לשילה ונאסרו הבמות. לא היה שם תקרה אלא בית של אבנים ויריעות מלמעלן, ונפקא ליה בגמרא (שם ק"ח, א) מדכתיב (שמואל א' א, כד) בית ה' שילה אלמא בית הוא, וכתיב (תהלים ע"ח, ס) ויטוש משכן שילה אהל שכן באדם אלמא אהל הוא, מלמד שלא היה שם תקרה אלא בית של אבנים ויריעות מלמעלה, תוספתא מסכת מגלה פרק קמא (ה"ג) שילה בניין של אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה, ירושלם בניין של אבנים מלמטה ותקרה מלמעלה. עוד מסכת זבחים פרק בתרא (ק"ב, ב) עד שלא הוקם המשכן היה הבמות מותרות ועבודה בבכורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים.

תוספתא ממכת כלים פרק קמא (ה"י) מפתח ירושלם עד פתח הר הבית מחנה ישראל, מפתח הר הבית עד שערי ניקנור מחנה לוי, משערי ניקנור ולפנים מחנה שכינה. וכן הביא הר"מ ז"ל הלכות בית הבחירה פרק ז' (ה"א): וכנגדן לדורות, מפתח ירושלם עד הר הבית כמחנה ישראל, ומפתח הר הבית עד פתח העזרה שהוא שער ניקנור מחנה לוי, ומפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה. וכן כתוב בספר המצות (מ"ת עז) לדורות כל העזרה משער ניקנור ולפנים שהוא תחלת עזרת ישראל, והוא תחלת העזרה המוגבלת מקפ"ז וכמו שנבאר בגזרת ה'. פרק אלו הן הנחנקין (סנהדרין פו, ב) שלשה בתי דינין היו שם אחד על פתח הר הבית, ואחד על פתח העזרה, ואחד בלשכת הגזית.

מסכת מגלה פ"ק (י, א) קדושת ירושלם אין אחריה התר, כלומר שקדושתה קדושת עולם. בתורה (דה"ב ג, א) הר המוריה וארצה היא ארץ המוריה (בראשית כ"ב). מה שהזכירו חז"ל (פסחים מט, א) מן הצופים ולפנים וכו', מסתברא שהוא מהמקום שיכול אדם לראות ירושלם, שהרי מאשר ירושלם הרים סביב לה אינה נראית מרחוק מאי זה צד שתבא אליה יותר מכחצי שעה, והמקום אשר תראהו משם הוא הנקרא צופים. וזהו שאמרו במגלת קינות (איכה רבה ס"ה) פעם אחת היו עולין לירושלם וכיון שהגיעו לצופים קרעו את בגדיהם.

פרק החליל (סוכה נ"א, ב) מי שלא ראה ירושלם בתפארתה לא ראה כרך נחמד מעולם, מי שלא ראה בית המקדש בבנינו לא ראה בנין יפה מעולם. פרק האיש מקדש (קדושין מט, ב) עשרה קבין יופי ירדו לעולם, תשעה נטלה ירושלם ואחד כל העולם כלו. סוף ממכת כתובות (ק"ב) הכל מעלין לירושלם. תוספתא מסכת שקלים פ"ב (ה"ג) כל המטבעות היו יוצאות בירושלם. איכה רבתי שרתי במדינות עיר שטבעה יוצא מסוף העולם ועד סופו. עוד שם (פרשה ב) רבי פנחס בשם רבי הושעיא ד' מאות ושמונים ואחת בתי כנסיות היו בירושלם חוץ מבית המקדש, כמנין מלאת"י, וכלן עלה נבוזראדן והחריבן, וכלן עלה אספסינוס והחריבן. עוד שם (פרשה ד) בני ציון היקרים, מה היתה יקרתן, עירוני שנשא ירושלמית היה נותן משקלה זהב, ירושלמי שנשא עירוניתה היתה נותנת משקלה זהב.

ממכת יומא פ"ק (ט, א) מאי דכתיב (משלי י, כז) יראת ה' תוסיף ימים, זה מקדש ראשון שעמד ד' מאות ועשר שנים ולא שמשו בו אלא שמונה עשר כהנים, ושנות רשעים תקצרנה זה מקדש שני שעמד ד' מאות ועשרים שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים. עוד שם (ע"ב) מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שהיו בו ג' דברים עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים, מקדש שני מפני שנאת חנם. פרק יש בכור לנחלה (בכורות נ, א) אמר רבי אושעיה בקשו לגנוז כל כסף וזהב שבעולם מפני כסף וזהב של ירושלים עד שמצאו לה מקרא מן התורה שמותר שנאמר (יחזקאל ז, כב) ובאו בה פריצים וחללוה. ירושלים היא רובא דעלמא, אלא אמר אביי בקשו לגנוז דינרא הדריאנא טרינא שיפא מפני טבעא של ירושלים עד שמצאו לה מקרא מן התורה שנאמר ובאו בה פריצים. סוף מסכת כתובות (קיא, ב) אמר רבי חייא ברבי יוסי עתידין צדיקים שמבצבצין ועולין בירושלים שנאמר (תהילים עב, טז) ויציצו מעיר כעשב הארץ, ואין עיר אלא ירושלים שנאמר (מלכים א יא, לב) העיר בחרתי בה.

ממכת יומא סוף פרק שני שעירי יום הכפורים (סח, א) ומסכת זבחים סוף פרק טבול יום (קה, ב) רבי אליעזר אומר נאמר כאן מחוץ למחנה ונאמר להלן מחוץ למחנה, מה כאן חוץ לשלש מחנות אף להלן חוץ לשלש מחנות, ומה להלן במזרחה של ירושלים אף כאן במזרחה של ירושלים. אלא לרבנן היכא שריף להו, כדתינא היכן נשרפין לצפונה של ירושלים רבי יוסי הגלילי אומר אבית הדשן הן נשרפין. ורבי יוסי לא פליג אדרבנן אלא דמקום שריפתן הוא הנקרא בית הדשן. וזה המקום היה לפרים הנשרפין ושעירים הנשרפים בזמן שהן נשרפין כמצותן, והפר של יום הכפורים, ופר הבא על המצות, ופר העלם דבר של צבור, ושעירי יום הכפורים. אבל הפרה היתה נשרפת בהר המשחה, וכדאמרין מסכת פרה פ"ג (מ"ו) כבש היו עושין מירושלים להר המשחה, פרה וכל מסעדיה יוצאין להר המשחה והוא במזרחה של ירושלים. עוד היום מקובל המקום ההוא, והוא צפוני¹ לקבר חולדה כמטחוי קשת שפל ממנו מעט. וכן מקובל בית הדשן לצפון ירושלים כמרוצת הסוס והוא תל קטן ונמוך הרבה. ובבית עולמים, חוץ לירושלים הוא חוץ לשלש מחנות.

פרק מי שהיה נשוי (כתובות צג, ב) וכך היו כותבים בירושלים שעות, אבל זולתו, קדימת שעות אע"פ שיהיה יודע למי כתב תחלה אין זה קדימה, וכדאמרין (שם צד, ב) אימיה דרמי בר חמא בצפרא כתבתיהו לנכסיה לרמי בר חמא, לאורחא כתבתיהו לרב עוקבא בר חמא. אתא רמי בר חמא לקמיה דרב ששת אוקמיה בנכסיה אתא רב עוקבא לקמיה דרב נחמן אוקמיה בנכסיה. אתא רב ששת לקמיה דרב נחמן אמר מאי טעמא עבד מר הכי. אמר ליה ומר מאי טעמא עבד הכי. אמר ליה דקדים. אמר ליה אטו בירושלים יתבינן דכתבינן שעות, אלא מר מאי טעמא עבד הכי. אמר ליה שודא דדייני אמר ליה אנא נמי שודא דדייני. אמר ליה חדא דאנא דיינא ומר לאו דיינא, ועוד מעיקרא לאו בתורת הכי אתית לה. פרש"י ז"ל (שם) אטו בירושלים וכו' וכיון דלא הקפידו בני המקום לכתוב שעות גלו מנהגם שאין הולכין אחר הקודם לבו ביום ושניהם שוים. שודא דדייני, ונראה לי שזה חביב לה וקדמה ומסרה לו תחלה, דהאי עובדא לא נודע למי מסרה תחלה שטר המתנה, דאלו במסירה איכא קדימה כרבי אלעזר

¹ יש אומרים שצ"ל דרומי.

דאמר (גיטין ג, ב) עידי מסירה כרתי, אבל בחתימה ליכא קדימה דרבי מאיר הוא דאמר עידי חתימה כרתי. ובזה טעה רב ששת דהא לאו בירושלם יתבינן דיהא דין קדימה בכתיבה לכו ביום אלא שניהם שוין, והוא לא בא אלא מטעם קדימה. אנא דיינא על פי ראש גלות הישיבה. ועל שני שטרות היוצאין ביום אחד (שם צד, א) רב אמר חולקין ושמואל אמר שודא דדייני. ולמסקנא דבמקרקעי כשמואל ובהלוואה כרב משום ממון המוטל בספק.

תוספתא מסכת נגעים פרק ו' (ה"ב) רבי נתן אומר אף אין בה משום סורר ומורה, שנאמר (דברים כא, יט) והוציאו אותו אל זקני עירו, פרט לירושלם שהוא של ישראל. ואין נטעת, ולא נחרשת, ולא נזרעת, ואין מקיימין בה אילנות חוץ מגנת הורדים שהיתה מימות נביאים הראשונים. ואין מלינין בה את המת, ואין מעבירין בתוכה עצמות אדם, ואין משכירין בתוכה בתים. וכן פסק הר"מ ז"ל הלכות בית הבחירה פרק ז' (ה"ד) ואין נוטעין בה גנות ופרדסים, ואינה נזרעת ולא נחרשת. ופי' ז"ל שמא תסרה. נראה מכאן שאם היה בירושלם היום דקל שלולבו פסול, וכיוצא בזה, והוה ליה מצוה הבאה בעבירה כענין שאמרו (ב"ק צד, א) הרי שגזל סאה אין זה מברך אלא מנאץ, ושמא יש חילוק בין נטעו ישראל לנטעו גוי כענין שאמרו בשביעית. פרק מרובה (ב"ק פב, ב) וסוף מסכת ערכין (לב, ב) עשרה דברים נאמרו בירושלם. מסכת מגלה פרק בני העיר (כו א) ומסכת יומא פרק קמא (יב, א) אין משכירין בתים בירושלם לפי שאינן שלהם. ומסתברא שמאלו הקדושות קצתם נוהגות שם היום וכמו שבארנו פרק מ"א בענין כרם רבעי עולה לירושלם, וכל שכן אלו דברים שהם מעיקר קדושת העיר וקדושתה לעולם עומדת. אבל אין משכירין בתים בירושלם מסתברא שאינו אלא בזמן הבית כדאמרינן (יומא ומגילה שם) ר' אלעזר ב"ר צדוק אומר אף לא מטות, לפיכך עורות קדשים בעלי אושפיזכנין נוטלין אותם בזרוע. וכן הדין נמי באין עושין כבשונות בירושלם, מפני העשן שמשחיר החומה וגנאי הוא כמו שפרש"י ז"ל (ב"ק שם) וכן אין מגדלין תרנגולין מפני הקדשים, ואין מוציאין זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים מפני אהל הטומאה, הני וכיוצא בהם. תוספתא מסכת מעשר שני פרק קמא (ה"א) אין משכירין בתים בירושלם מפני שהן של שבטים, וכן הוא פסק הלכה ירושלם לא נחלקה לשבטים, כת"ק דרבי יהודה דלעיל.

פרק כיצד צולין (פסחים עה, ב) ירושלם אין פודין בה מעשר שני. מסכת סוטה פרק בחרא (מה, ב) אין ירושלם מביאה עגלה ערופה. מסכת עירובין פ"ק (ו, ב) ופרק בתרא (קא, א) ירושלם אלמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבים עליה משום רשות הרבים, פירוש רשות הרבים מכוון משער לשער ויש בה דריסת ששים רבוא ורוחב שש עשרה, ואלמלא שנועלין דלתותיה בכל לילה חייבין עליה משום רשות הרבים, אבל נעילת דלתות משויא לה כחצר של רבים ומערבין את כולה וכל זמן שלא עירבו היא כרמלית.

מסכת כלים פרק קמא (משנה ו-ט) שהזכיר עשר קדושות, כולם הם לפנים בירושלם, דאלו עם הראשונה עשתי עשר נינהו. תוספתא מסכת בבא בחרא סוף פ"ק (ה"ז) קברי בית דוד וקברי חולדה

הנביאה היו בירושלם לא נגע בהם אדם מעולם. אמר ליה משם ראייה, מחילה היתה להם והיתה מוציאה את הטומאה לנחל קדרון.

פרק המוכר את הספינה (ב"ב עה, ב) מאי כל מקראיה (ישעיה ד,ה) אמר רבה אמר רבי יוחנן לא כירושלם שבעולם הזה ירושלם של העולם הבא, של העולם הזה כל מי שרוצה לעלות יעלה, של העולם הבא אין עולין לה אלה במזומנין לה. מסכת תענית פרק קמא (ה, א) אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק מאי דכתיב (הושע יא, ט) בקרבך קדוש לא אבא בעיר. אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן אין הקב"ה נכנס בירושלם של מעלה עד שתבנה ירושלם של מטה. אמר ליה ומי איכא ירושלם למעלה. אמר ליה אין דכתיב (תהלים קכב, ג) ירושלם הבנויה כעיר שחברה לה יחדו. ואין ספק שירושלם וציון ובית המקדש וארץ ישראל כולה כלם קדושין ובתוכם ה'. ירושלמי פרק מרובה (ב"ק פ"ז ה"ז) אמר רבי יהושע ירושלם הבנויה כעיר שחברה לה יחדו, עיר שהיא מחברת את ישראל זה לזה. מסכת שבועות פרק ידיעות (טו, ב) אין בנין הבית דוחה י"ט. אמר אביי אין בונין בית המקדש בלילה. פרק אין בין המודר הנאה (נדריים לט, ב) שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן, תורה, ותשובה, גן עדן, כסא הכבוד, ובית המקדש ושמו של משיח. גרסינן בספרי (פרשת דברים פ"א) בארץ חדרך (זכריה ט א) דרש רבי יהודה בר' אלעאי זהו משיח שהוא חד לאומות ורך לישראל. אמר ליה רבי יהודה בר דרמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים, מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקום ששמו חדרך, ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו, שעתידה ירושלם להיות עד דמשק, ואין מנוחה אלא ירושלם דכתיב (תהלים קלב, יד) זאת מנוחתי עדי עד. אמר ליה ומה אתה מקיים (ירמיה ל, יח) ונבנתה העיר על תלה. אמר ליה שאינה עתידה לזוז ממקומה.

מסכת זבחים פרק השוחט והמעלה בחוץ (קז, ב) אתמר המעלה בחוץ בזמן הזה, רבי יוחנן אמר חייב, ור"ל אמר פטור. כתב הר"מ ז"ל ספר המצות (מצות עשה) [מל"ת] צ הלכה כרבי יוחנן כי הוא ראוי ליקרב, שהשרש האמתי אצלנו מקריבין אף על פי שאין בית. מסכת עדיות פרק בתרא (פ"ח מ"ו) אמר רבי יהושע שמעתי שמקריבין אף על פי שאין בית. (זבחים סב, א) אמר רבה אמר רבי יוחנן ג' נביאים עלו מן הגולה, ואחד מעיד שמקריבין אף על פי שאין בית, ובמתניתא תנא רבי אליעזר בן יעקב אומר ג' נביאים עלו מן הגולה [וכו'], כתב ה"ב העטור ז"ל ובכל מקום הלכה כר' יוחנן, וקיימא לן משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי. תוספתא (עדויות פ"ג ה"ג) אמר רבי יהושע שמעתי ששוחטים [אע"פ שאין פתחים].

ומיהו אין המעלה חייב עד שיעלה לראש המזבח שיעשה בחוץ, אבל אם העלה על הסלע או על האבן פטור, ואף על פי שהוא בחוץ, שנאמר (בראשית ח, כ) ויבן נח מזבח לה' וכדרכי יוסי פרק השוחט והמעלה בחוץ (זבחים קח, ב) כתב ה"ב התרומה ז"ל השוחט בחוץ מיירי כגון שבנה מזבח במקומו בפנים דאי לאו הכי אינו חייב בחוץ. ומה שחייב על טמאת מקדש וקדשיו במזיד כרת ובשוגג עולה ויורד, פ"י טמאת מקדש, טמא באב הטומאה שנכנס למקדש. פרק הקומץ רבה (מנחות כז, ב) מחוסר כפורים שנכנס לעזרה בשוגג חייב חטאת במזיד ענוש כרת ואין צריך לומר טבול יום ושאר כל

הטמאין. מסכת מכות (יד, ב) הבא אל המקדש טמא, כתוב עונש וכתוב אזהרה, עונש (במדבר יט, יג) את מקדש ה' טמא ונכרתה, אזהרה (שם ה, ג) ולא יטמאו (עוד) את מחניהם. ריש פרק ידיעות הטומאה (שבועות יד, ב) בעי ר' ירמיה בן בבל שעלה לארץ ישראל ונעלם ממנו מקדש אלמא קדושת הבית לעולם.

אחר שהענין כן, הנכנס היום שאנו טמאים במקום הבית חייב כרת, והסכים בזה מה"ר ברוך ז"ל. גם כי אמר אלי בירושלם כשהבאתי אליו זה הספר לעבור עליו ולהגיהו, שרבינו יחיאל דפריש ז"ל אמר לבא לירושלם, והוא בשנת שבע עשרה לאלף הששי, ושיקריב קרבנות בזמן הזה. ואני מטרדתי להשלים עמו המלאכה לא שאלתיו מה נעשה מטומאתנו, ואנה הכהן המיוחס. אנכי בדרך לפני שילה שב למקומי, נזכרתי הלכה שאין לחוש על הטומאה כדאמרינן בתמורה פרק יש בקרבנות (יד, א) שקרבנות צבור דוחין את השבת ואת הטומאה, וזה כגון שיהיו רוב הכהנים טמאין מקריבין הקרבנות בטומאה. וכן מסכת פסחים פרק כיצד צולין (עט, א) נטמא קהל או רובו, או שהיו כהנים טמאין והקהל טהור, יעשה בטומאה. כתב עליהם הר"מ ז"ל (פיהמ"ש פסחים פ"ז מ"ו) דע זה העיקר וזכרהו והביניהו והוא כי טומאת מת בלבד היא שתדחה בצבור ויקריבו בטומאה. ומסכת יומא פ"ק (ו, ב) איתמר טומאת מת, רב נחמן אמר התר היא בצבור, רב ששת אמר דחוויה היא בצבור. וכן הלכות ביאת מקדש פ"ד (ה"י והי"ב) כל קרבנות צבור קבוע להם זמן לפיכך דוחין את השבת ואת טומאת המת. אבל הטמאין בטומאה אחרת כגון זבין וזבות נדות וטמאי שרץ ונבלה וכיוצא בהם לא יתעסקו בו ולא יכנסו לעזרה, ואם עברו ועשו או נכנסו לעזרה חייבין כרת על הביאה ומיתה על העבודה, שלא נדחית אלא טומאת מת בלבד, והוא גזרת הכתוב שנאמר (במדבר ט, ו) ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם. מסכת זבין פ"ד (מ"ו) המת מטמא באהל ומטמא טומאת שבעה, מה שאין הזב מטמא. כלומר שטמא מת טעון הזאה שלישי ושביעי מה שאין כן בזב, והזב וכיוצא בו אינן טעונין אלא ביאת המים בלבד. הרי לטומאה חמורה לא נקפיד, ולשאר טמאות יש להם תקנה. כתב ה"ב התרומה ז"ל הילכך נראה דקדושת מחיצת העיר קיימת לעולם להיות מותר לאכול מעשר שני בתוכה אם בנה מזבח, אבל לא בנה מזבח לא. והנה כבר אמרו ז"ל (זבחים נט, א) מזבח שנעקר מקטירין קטורת במקומו.

ממכת יבמות פרק קמא (ז, ב) מאי (עיר) [חצר] חדשה, שחדשו דברים ואמרו טבול יום אל יכנס למחנה לוויה. אם כן אין לנו לקרב מפתח הר הבית ולפנים כי משם והלאה הוא מחנה לוויה, וכדאיתא בתוספתא לעיל, ועדיין נאריך בזה בג"ה. כתב הר"מ ז"ל הלכות בית הבחירה פרק ו' (הט"ז) ולמה אני אומר במקדש ובירושלם קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא, ובקדושת שאר ארץ ישראל לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבא לפי שקדושת המקדש וירושלם מפני השכינה ושכינה אינה בטלה והרי הוא אומר (ויקרא כו, לא) והשמותי את מקדשיכם, ואמרו חכמים אף על פי ששוממין בקדושתן הן עומדין. אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרת מן התורה מן המעשרות ומן השביעית שהרי אינה ארץ ישראל. וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכבוש אלא בחזקה שהחזקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בו עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה, הרי הוא מקודש היום, ואף על פי

שנלקחה הארץ ממנו, וחייב בשביעית ובמעשרות על דרך שבארנו בהלכות תרומה. והכי איתא פרק השוחט והמעלה בחוץ (זבחים קז, ב) המעלה בחוץ בזמן הזה רבי יוחנן אמר חייב, קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא.

עוד על ההיא דפרק הרואה (ברכות נד, א) כתב ז"ל פרק ז' (מבית הבחירה ה"ז) אף על פי שהמקדש היום חרב בעונותינו חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבנינו, לא יכנס אלא במקום שמותר ליכנס שם, ולא ישב בעזרה, ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח שנאמר (ויקרא כו, ב) את שבתותי תשמורו ואת מקדשי תיראו, מה שמירת שבת לעולם אף מוראת מקדש לעולם. מסכת יבמות פרק קמא (ו, ב) אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מניין, ת"ל ואת שבתותי תשמורו. מיהו פרק הערל (יבמות עט, ב) גבי נתינים אלו גבעונים, אמרינן בימי רבי בקשו להתירם א"ל רבי חלקינו נתיר חלק מזבח מי יתיר. ופלוגתא דרבי חייא בר אבא, דאמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן חלק עדה לעולם אסור חלק מזבח כשהמקדש קיים אסור אינו קיים מותר.

ממכת משקין סוף פ"ק (ט, א) אותה שנה לא עשו יום הכפורים ומאי דרוש ק"ו, ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבתו יחיד ושבת דאיסור סקילה דוחה, מקדש דקדושתו קדושת עולם וקרבתו צבור ויום הכפורים דענוש כרת לא כל שכן.

ממכת יומא פרק הוציאו לו (נג, ב) רבי יהודה בן לקיש אומר ארון במקומו נגנז, שנאמר (מלכים א ה, ח) ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן המקדש אל פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה, [ושקיל וטרי ומסיק וידעו ביחוד ששם ארון נגנז ובלשכת בית העצים נגנז] אם כן לא ירד ארון לבבל.

ריש פרק טרף בקלפי (יומא לט, ב) בשעה שבנה שלמה את בית המקדש נסע בו כל מיני מגדים [של זהב] והם מוציאים פירותיהם בזמניהם.

תורת כהנים (מצורע ה פרשתא א) תורת המצורע נוהגת לבית עולמים תהיה בזמן הזה, כלומר בזמן הזה נמי מטהרין את המצורע אע"ג דאין בית המקדש קיים, דהא רבי טרפון אומר בזה טהרתי שלשה מצורעים. ורבי טרפון כהן היה ובגבולין הוה כדאיתא מסכת פסחים סוף פרק אלו דברים (עב, ב) מעשה ברבי טרפון שלא בא אמש לבית המדרש, לשחרית מצאו ר"ג אמר ליה מפני מה לא באת אמש לבית המדרש. אמר ליה עבודה עבדתי. אמר ליה כל דבריך אינן אלא תימה, וכי עבודה בזמן הזה מניין. אמר ליה הרי הוא אומר עבודת מתנה עשו עבודת מתנה בגבולין כעבודה בבית המקדש. תוספתא מסכת נגעים פרק ח' (ה"ג) אמר רבי יהודה שבתי היתה והלכתי אחרי רבי טרפון בביתו. אמר ליה יהודה בני תן לי סנדלי ונתתי לו, פשט ידו לחלון ונתן לי ממנה מקל. אמר לי יהודה בני בזו טהרתי ג' מצורעין, ולמדתי בה שבע הלכות וכו', ומטהרין בפני הבית, ומטהרין בגבולין.

מזה יש לי ראייה על הכהן, שהרי אנו רואין שהן נוהגין הנאה בתרומה טמאה, ואוכלין חלה דרבנן, ומברכין על ברכת כהנים, וישראל הנשוי לכהנת בנה פטור מן הבכורה, ר"ל מפדיון חמש סלעים, גם אוכל המתנות בשביל אשתו. גם הכהן אינו מטמא אלא לקרובים ולמת מצוה ולנשיא, דתניא (תו"כ אמור ה פרשתא א) בעמיו, בזמן שעמיו שם אינו מטמא, אבל מטמא הוא למת מצוה. (עירובין יז, ב) איזהו מת מצוה כל שאין לו קוברים, קורא ואחרים עונים אותו אין זה מת מצוה. וכן לנשיא אע"פ שאינו מת מצוה, כדאמרינן פרק (אלמנה ניזונית) [הנושא את האשה] (כתובות קג, ב) אותו היום שמת רבי בטלה כהונה, והיינו דאמרינן מסכת פסחים (ע, ב) כגון שמת נשיא ואיטמא להו רוב צבור. ירושלמי (ברכות פ"ג ה"א) כד מך רבי יודן נשיא בר בריה דר' יודן נשיא, דחף רבי חייא בר בא לרבי זעירא בכנישתא דגופנא דצפורין וסאביה. ושואל הירושלמי תלמיד אצל רבו מאי, ולא איפשיטא.

גם שאינו מחזיר גרושתו, ונוהג איסור בחלוצה. מסכת סנהדרין (ה, ב) רבי חזייה לההוא דהוה קאי בבית הקברות. אמר ליה לאו בן איש פלוני כהן אתה. אמר ליה אבא גבה עינים היה נתן עיניו בגרושה וחללו. פרק האשה שנתארמלה בסיפא (כתובות כז, א) עיר שכבשו כרכום כל כהנות שבתוכו פסולות אלא בעדים, וזה אפילו עבד אפילו שפחה דלאו דידה. (שם ע"ב) המגרש אשתו לא תנשא בשכונתו, ואם היה כהן לא תדור עמו במבוי, וכפר קטן כשכונה דמי. גם שפודין מידן הבכורות והם גובין ה' סלעים, ומקפידין על הפרעון וכמו שזכרנו פרק י"ו, והרבה כיוצא בזה.

כתב הר"מ ז"ל הלכות איסורי ביאה (פ"כ ה"א) כל הכהנים שבזמן הזה בחזקה הם כהנים, ואינן אוכלין אלא בקדשי הגבול והוא שתהיה תרומה של דבריהם, אבל תרומה של תורה וחלה של תורה אין אוכל אותה אלא כהן מיוחס. (שם ה"ב) איזהו כהן מיוחס זה שהעידו עליו שני עדים שהוא כהן בן פלוני כהן בן איש שאינו צריך בדיקה, והוא הכהן ששמש על נבי המזבח. והיום אנה נמצאהו, שהרי על ספר יוחסין אמרו מסכת פסחים פרק תמיד (סב, ב) מיום שנגנז מפר יוחסין תשש כהן של החכמים וכהה מאור עיניהם.

מסכת תענית פרק סדר תעניות (יז, א) ת"ר מפני מה אמרו אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות אבל לא בימים, שאם תכבד העבודה על אנשי בית אב ויבואו ויסייעו אותן. ומפני מה אמרו אנשי בית אב לא ביום ולא בלילה מפני שהם עסוקים בעבודה. מכאן אמרו כהן המכיר משמרתו בזמן הזה (פירוש שבוע שלו, ויודע שבתי אבותיו קבועין, כלומר שיודע שקבעו עצמו לעולם ביום ראשון, אסור לו לשתות כל אותו היום) ומשמרת בית אב שלו ויודע שבתי אבותיו קבועים הם אמור לשתות יין כל אותו היום כלו, מכיר משמרתו ואינו מכיר משמרת בית אב שלו ויודע שבתי אבותיו קבועים הם אמור לשתות יין כל אותו היום שבת, אינו מכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו ויודע שבתי אבותיו קבועים הם אמור לשתות יין כל השנה כולה. רבי אומר אומר אני כהן אסור לשתות יין לעולם, אבל מה אעשה שתקנתו קלקלתו. אמר אביי כמאן שתו האידינא חמרא כהני, כרבי. כלומר והלא אין להם זמן ביאה אלא בימים, שמא תכבד העבודה וכו'. מכאן אמרו כהן המכיר משמרתו בזמן הזה, פירוש שבוע שלו, ויודע שבתי אבותיו קבועים, כלומר שיודע שקבעו עצמן לעולם ביום ראשון, אסור לו לשתות כל אותו

היום, דאף על גב דהאידינא ליכא עבודה אפילו הכי זמן ביאה הוא לדידיה. והאי דקאמר מכאן אמרו, ה"ק מדחיישינן לאנשי משמר שמא תכבד העבודה ואסרינן להו שלא ביומן הם, הכי האידינא נמי אסרינן להו אף על גב דליכא עבודה, שמא יבנה בית המקדש ויצטרך לעבודתו. ר' אומר, אומר אני כהן אסור לשתות יין לעולם, פירוש אפילו מכיר משמרתו ובית אבותיו שהם קבועים לעולם אסור, מה טעם כשיבנה בית המקדש בשעת הרגל יהיו כל המשמרות שוות בו, אי נמי שלא יזכה מי שהיה במשמרתו לשמש ותחזור עליו העבודה, ויאמר אשתקד מי לא שתיתי יין עכשיו נמי אשתה, אי נמי בעינן כהן הראוי לעבודה וליכא כדאמרינן לקמן (תענית שם ע"ב) לרבנן מיסר אסיר מאי טעמא מהרה יבנה בית המקדש. אלא שתקנתו קלקלתו, כלומר תקנתו שאתה מתקנו לעבודה תהיה קלקלתו שלא יוכל לעמוד בה ויהיה מזיד, ומותב שנתיר לו ויהיה שוגג. אבל הירושלמי (שם פ"ב ה"א) יש בו פירוש אחר. ואמר אביי כמאן שתו האידינא חמרא כהני כרבי. הרי לך מכל מקום שבזמן הזה יתכן שימצא מי ששומר יחוסו.

וכן סוף פרק עד כמה (בכורות ל, ב) אמר להם רבי יוסי כבוד זקן יהיה מונח במקומו, אלא מיום שחרב בית המקדש נהגו כהנים סלסול בעצמן שאין מוסרין טהרות לכל אדם. פ"א סלסול, מעלה.

נחזור לבית המקדש. מכל מקום צריכין אנו לדעת גדר וגבול מקום האסור וחייב ליכנס היום שם בבית הקדוש. גרסינן פרק אי זהו מקומן (זבחים נה, ב) אמר רב יהודה אמר שמואל אין חייבין משום טומאה אלא על אורך קפ"ז על רוחב קל"ה, וזהו מכותל העזרה המזרחית שהוא תחלת עזרת ישראל עד כותל העזרה המערבי, ונבאר זה בג"ה הנה בקצרה ואם שהארכנו בו במקום זולתו.

הר הבית הוא מרובע רבוע מוקף חומה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה. ובדברי יחזקאל הנביא (מ, יז-יט) יקרא הר הבית חצר החיצונה והעזרה חצר הפנימית. ואליו חמשה שערים, האחד במזרח לצד הר הזיתים ונקרא שער שושן מפני שעליו שושן הבירה. מסכת מנחות פרק שתי הלחם (צח, א) תנן התם שער המזרחי ועליו שושן הבירה צורה. מאי טעמא רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי חד אמר כדי שידעו מהיכן באו, וחד אמר כדי שתהא אימת מלכות עליהם. שנים בדרום ונקראים שערי חולדה, ואחד מן הצפון ונקרא טדי, ואחד אל המערב ונקרא שער הקיפונוס. וכלם משמשין כניסה ויציאה חוץ מן הטדי. רוחב כל שער עשר באמה וגבהו עשרים ויש להם דלתות וכדאיתא מסכת מדות פרק ב' (מ"ג) כל הפתחים שהיו שם גבהן עשרים אמה ורחבן עשר אמות חוץ משל אולם. כל השערים שהיו שם היו להם שקופות חוץ משער הטדי שהיו שתי אבנים מוטות זו על גב זו. כל השערים שהיו שם נשתנו להיות של זהב חוץ משערי ניקנור מפני שנעשה בהם נס. ויש אומרים מפני שנחשתן מצהיב, ואין זה ניקנור דסוף פרק סדר תעניות (תענית יח, ב).

לפנים מזאת החומה היה כותל מכלונסאות ונסרים, לא מאבנים ולא מאדמה, גבהו עשרה טפחים מקיף סביב סביב ושמו סורג, וכשנכנסו יונים להיכל פרצו בו שלש עשרה פרצות וחזרו וגדרום.

לפנים מהסורג הוא החיל, והוא מקיף לא כמו שיעור חומת הר הבית והסורג, אלא שהוא מקיף מרובע ארוך שכ"ב על קל"ה לחוד, וזה כולל כל הבנין וכל הקנין.

בזה החיל יש בו שבעה שערים שלשה מן הדרום ושלשה מן הצפון ואחד במערב. שבדרום הם שער המים, שער הקרבן, שער הדלק. ושבצפון הם שער המוקד, שער הקרבן, שער הניצוץ. ושל מערב הוא שער הפרבר, והוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים באמצע. ועל זה השער כלומר הפרבר הוא שאמרו ריש מסכת מדות (פ"א מ"א) בזכרם מקומות שבהם שומרים המקדש ואחד לאחרי בית הכפורת, וזהו שאמרו (תמיד כז, א) כלפי בר, כלומר שהיה המשמר מחוץ לחומת העזרה. והטעם בזה שהשומר לא יוכל להיות בעמידה כל הלילה, ולא היה יכול לישב אם היה עומד בפנים שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, ולזה היה שומר מחוץ לחומת העזרה והוא בתוך חומת הר הבית וכל שכן הסורג. ואין זה מה שהזכירו ז"ל פרק אי זהו מקומן (זבחים נה, ב) אחרי בית הפרוכת מאי, ת"ש דאמר רמי בר חמא אמר רב לול קטן פתוח היה אחורי בית הפרוכת גבוה שמונה אמות כדי להכשיר העזרה. ולול אינו שער והשערים והפתחים נגדרים למעלה כמה הם, ולאבא יוסי בן יוחנן מסכת שקלים (פ"ו מ"ג) היו השערים שלש עשרה, ולחכמים שבעה לחוד. נמצא שהפרבר היה בחומת החיל המערבית, והלול היה בכותל ההיכל המערבית לפי דברי רמי בר חמא, ואם כן יהיה ההיכל פתוח למזרח ולמערב. ואין לתמוה על זה הלול, כי לא היה לפי הנראה בכותל קדש הקדשים עצמו, דגרסינן מסכת מדות (פ"ד מ"ז) מן המזרח למערב מאה אמה, כותל האולם חמש, והאולם אחת עשרה, כותל ההיכל שש, ותוכו מ' אמה ואמה טרקסין, ועשרים אמה לבית קדשי הקדשים, כותל ההיכל שש וכותל התא חמש. נמצא שכותל ההיכל והתא וכותלו מקיפין ההיכל, ואם כן יהיה זה הלול בכותל התא, ויהיה גוף ההיכל כלו שלם ואין לו אלא מפתח ופשפש אמת השחי. מ"מ היו להיכל שני כותלים למערב וביניהם התאים (והאחד עשרים) [ואחת עשרה] אמה שבין ההיכל וחומת החיל, הם מכותל התא ולחיל.

והתא הוא מה שאמר הכתוב (מלכים א ו, א) כי מגרעות נתן לבית סביב, ולזה היו גם כן בשאר הצדדים, וכדאמרין (מדות שם) מן הצפון ולדרום שבעים אמה, כותל המסיבה חמש, והמסיבה ג', כותל התא ה', והתא שש, וכותל התא ה', ובית הורדת המים שלש אמות, והכותל חמש אמות, והאולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה מן הדרום, והוא היה נקרא בית החליפות.

זה השכ"ב על קל"ה, מהם קל"ה על קל"ה המזרחיים שהוא עזרת הנשים. נשאר למערב קפ"ז על קל"ה. והיה חומה מפסקת בין עזרת הנשים ובין מרובע קפ"ז על קל"ה. ודע כי כל שבעת השערים שהזכרנו שהם בחומת החיל הם באותו המרובע לבדו, כלומר מקפ"ז על קל"ה. ובאותו המרובע היה עזרת ישראל, והדוכן, ועזרת הכהנים, ומקום המזבח, ומקום בית המטבחים, והאולם והחילפות, וההיכל כלו. וקרקע אלו המקומות לא היה שוה אלא יורד ועולה. כיצד אדם נכנס להר הבית דרך שער המזרח שהוא שער שושן, ועובר בסורג עד שמגיע לחיל, וכל זה בשוה ובמישור. וכשהוא רוצה ליכנס לעזרת נשים היה צריך לעלות י"ב מדרגות רום כל אחת חצי אמה ורחבה חצי אמה, וכשעלה אלו הי"ב מדרגות מוצא שער כדי ליכנס באותה עזרה, ושמו שער הקדים א או שער התחתון וכדלקמן, ואינו

בכלל השערים שהזכרנו. הולך כל רוחב עזרת נשים בשוה ובמישור, עד שמוצא לסוף זה כותל שהוא מפסיק בין עזרת נשים ובין מרובע קפ"ז על קל"ה הולך מצפון לדרום ונקרא זה חומת העזרה, ועליו ועל החיל הוא שאמר (איכה ב, ח) ויאבל חיל וחומה, והיא רחוב וחרוץ (דניאל ט, כה). עולה ט"ו מעלות או מדרגות כראשונה, ומוצא למעלה שער אחד והוא שער ניקנור. הולך במישור י"א אמה על קל"ה ומוצא לפניו מדרגה גבוהה אמה אחת ועליה שלש מעלות, כל מעלה מהם גבהה חצי אמה ורחבה חצי אמה, והוא הנקרא דוכן. עולה והוא בעזרת כהנים ושם מקום מזבח ומטבחים והכל בשוה ובמישור והוא מה שבין האולם והמזבח. עולה משם לאולם י"ב מדרגות כראשונות, והאולם וההיכל הכל שוה ובמישור. נמצא גובה קרקע ההיכל על קרקע שער שושן כ"ב אמה, וסימניך ב"ך יברך ישראל.

העולה בידינו שהשערים שהם למזרח הם חמשה, הראשון שער שושן בחומת הר הבית, השני שער התחתון והוא בחומת החיל והוא כדי לכנס לעזרת נשים, השלישי שער ניקנור שהוא בחומת העזרה, הרביעי הוא שער האולם. והאולם הוא כותל שער שלפני ההיכל ארכו מאה אמה ובאמצעיתו השער גבהו ארבעים רחבו עשרים, בינו ובין כותל ההיכל י"א אמה. וכן לסוף אותם מאה אמה לכל צד מהאולם כותל עד כותל ההיכל המערבית והרוחב שביניהם עשר אמות, ואותו רוחב נקרא בית החילפות והוא מקום הסכינים לגנום שם. והוא לשון המקרא שנקראים הסכינים חליפות שכן כתוב מחלפים תשעה ועשרים בתחלת ספר עזרא (א, ט). ועובי כותל זה האולם בכל שלשת צדדיו חמש אמות, הרי שהאולם מקיף ההיכל משלשה צדדיו עד חומת המערבית. השער החמישי שער ההיכל, מכוונים זה לזה, וכל אלו הדברים יתבארו ממה ששנינו במסכת מדות.

נמצא שיוכל אדם להקיף ולסבב כל ההיכל מחוץ לכותלי האולם. וזה שאם הוא לפני שער האולם מבחוץ פניו למערב ורוצה להקיף דרך דרום, ילך למזרח ופניו לדרום ער כדי מ' אמה, מחזיר פניו למערב והולך מאה אמה, על ימינו כותל האולם הדרומי ועל שמאלו עובר על שער המים ושער הקרבן ושער הדלק. לסוף אותם מאה אמה מחזיר פניו לצפון והולך מאה אמה גם כן, והוא עתה בין כותל ההיכל המערבית וכותל חומת החיל המערבית, שהרוחב שם י"א אמה, ועל ימינו הלול ועל שמאלו שער הפרבר. לסוף אותם מאה אמה מחזיר פניו למזרח ומהלך בין כותל האולם הצפונית ובין כותל חומת החיל הצפונית, והנה על שמאלו שער הניצוץ, שער הקרבן, שער המוקד. מחזיר פניו לדרום והולך מ' אמה וימינו לכותל האולם המזרחית, ואז הוא שב לפני שער האולם. האמנם מי שיכנס לפניו בשער לא יסבב ההיכל אלא משלשת צדדיו, והם כל פני המזרח וכל פני הדרום והצפון וזה בחילפות, לא לצד המערב כלל לפי שראשי כותלי החילפות המערביים נגמרים כנגד כותל ההיכל המערבית ולא יעברו. ואין הכל ראויים לזה הסיבוב, מדאמרינן מסכת כלים פרק קמא (מ"ח) עזרת כהנים מקודשת ממנה שאין ישראל נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם לסמיכה לשחיטה ולתנופה, וכל שכן משם ולפנים. והכי נמי תניא פרק הקומץ רבה (מנחות כז, ב) מחוסרי כפרה שנכנסו לעזרה בשוגג חייבי חטאת, במזיד ענושי כרת. ואין צריך לומר טבול יום ושאר כל הטמאים. וטהורין שנכנסו לפניו ממחיצתם בהיכל כלו בארבעים, מבית לפרכת ואל פני הכפרת במיתה. פרש"י ז"ל (שם ד"ה וטהורין) ממחיצת י"א אמה מקום דריסת רגלי ישראל דכתיב (ויקרא טז, ב) ואל יבוא בכל עת.

העזרה לא היתה מכוונת באמצע הר הבית, אלא רחוקה מן הדרום של הר הבית יותר מכל הרוחות, וקרובה למערבו יותר מכל הרוחות, ובינה ובין הצפון יותר ממה שבינה ובין המערב, ובינה ובין המזרח יותר ממה שבינה ובין הצפון. נמצא היותר קרוב המערב, אחריו הצפון, אחריו המזרח, אחריו הדרום.

מכל זה יראה כי מה שאנו רואים היום בזמננו זה מהכותלים העומדים האלה, שהם כותלים מחומת הר הבית. עוד היום ניכר שער שושן למזרח והוא סגור אבני גזית. ואם תחלק זה הכותל לשלשה חלקים יהיה זה הפתח בחלק הראשון מצד קרן מזרחי דרומי וכן ניכרים שני שערי חולדה לדרום, וכן ניכר שער הקיפינוס למערב, שער הצפון שהוא הטדי אינו ניכר שאותו צד נחרב. ואנו צריכין לאמת זה בהקש חפושי, וזה שאם היו אלו חומות מרובע שכ"ב על קל"ה, היה קל"ה לבד מצפון לדרום ואנחנו רואים היום שהחומה ההולכת מצפון לדרום הרבה מאד יותר מקל"ה והיא חומת המזרח. ואם נאמר שהם חומות מרובע העזרה, כלומר מרובע קפ"ז על קל"ה, יהיה בזה גם כן הקושיא הראשונה. ועוד שהיה צריך שיהיה רוחב למזרחו קל"ה מעזרת נשים, גם מה שבין חומת הר הבית והסורג, ומה שבין הסורג והחיל, והנה אין אנו רואים שיהיה משפת ההר, כלומר הר המוריה של מזרחו תחתיו הוא עמק יהושפט אלא כמו חמשים אמה או פחות, ואין טעם לומר שנאכל מן ההר כל כך, א"כ בהכרח יש לנו לומר שהם כותלי הר הבית. ולצפון הפתח הסגור אשר במזרח שאמרנו עליו שהוא שער שושן כמטחוי קשת, יש בכותלו שני שערים גבוהים מאד בכיפות מחוץ, ודלתותיהם ברזל והם סגורים לעולם, וקורין להם ההמון שערי רחמים. והישמעאלים הורגלו בזה וקורין להם בא"ב אלרחמ"א. ומסתברא שהם אותם שני שערים שעשה שלמה לגמול חסדים אחד לחתנים ואחד לאבלים ומנוודים כמו שנזכר מסכת סופרים (פ"כ) [פ"ט] (ה"ב) רבי אליעזר בן הורקנוס אומר ראה שלמה כת של גומלי חסדים ובנה להם לישראל שני שערים אחד לחתנים ואחד לאבלים ומנוודים, בשבת היו מתקבצים יושבי ירושלים ועולין להר הבית ויושבין בין שני שערים הללו כדי לגמול חסדים זה לזה. ושמא לזה קורין להם קצת שערי רחמים.

אם כן היום שאנחנו בחטאינו מבחוץ נוכל להתקרב לענין תפלה והשתחוויה עד אותם הכתלים, וכן עמא דבר באים עד אותם הכותלים ומתפללים לאל יתעלה לפני אלו השני שערים שהזכרנו. וכבר בקש מהאל יתברך שלמה בתפלתו (מלכים א' ה, ט) שתקובל תפלת המקום ההוא.

ומשנת מסכת כלים פרק קמא (מ"ז) טמא מת נכנס להר הבית, ולא טמא מת בלבד אמרו אלא אפילו מת עצמו שנאמר (שמות יג, יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו במחנה לויה. פרק כיצד צולין את הפסח (פסחים פב, א) ראש המעמד היה מעמיד את הטמאים על שער המזרח. מאי טעמא אמר רב יוסף כדי לביישן, רבא אמר מפני החשד. מאי ביניהו איכא ביניהו מפנקי אי נמי דקא גדלי שישורא. (שם פה, ב) אמר ר' שמואל ב"ר יצחק מפני מה לא נתקדשו שערי ניקנור, מפני שהמצורעין עמדין שם ומכניסין בהונות ידם. עוד בסוף הפרק (שם פו, א) ויאבל חיל וחומה, אמר רבי אחא ואיתימא ר' חנינא, ואמרי

לה אמר רבי חנינא שורא ובר שורא. תוספתא מסכת שבועות פ"ק (ה"ב) היה רבי שמעון אומר קשה טומאת מקדש וקדשיו מכל עברות שבתורה שמתכפרות בשעה אחת וטומאת מקדש וקדשיו מתכפרת בשלשים ושנים שעירים, כל עברות שבתורה מתכפרות פעם אחת בשנה וזו בכל חודש וחודש, שנאמר (יחזקאל ה, יא) לכן חי אני נאם ה' אלהים אם לא את מקדשי טמא.

ויש לדעת שכל מקום שהזכירו ז"ל שער העזרה או שער ניקנור או שער מזרח, שהכל אחד. והחומה שבזה השער הוא המפסקת בין עזרת נשים לעזרת ישראל כדלעיל. וכן חלקו ז"ל העזרה ועזרת נשים והר הבית לשלש חלוקות מסכת יומא פרק בא לו כהן גדול (סט, ב) היכן קורין בו, בעזרה, רבי אליעזר בן יעקב אומר בהר הבית שנאמר (נחמיה ח ג) ויקראו בו לפני הרחוב, אמר רב חסדא בעזרת נשים. ומה ששינינו מסכת שקלים פרק שלשה עשר שופרות (פ"ו מ"ג) ושבתמזרח שער ניקנור ושני פשפושין היו לו אחד מימינו ואחד משמאלו, יש מפרשים שני שערים קטנים. אבל הר"מ ז"ל (בפיהמ"ש שם) פירש פשפושין, דלתות קטנות שעושין בבתי הגדולים בעצם דלתות השערים הגדולים כדי שיהיו נוחין לפתוח בכל עת שירצה. ופ"ה הר"ם ז"ל יותר נראה שהרי שער ניקנור על ימינו לשכת פנחס המלביש ועל שמאלו לשכת עושי חביתין. ומה שהזכירה המשנה בשקלים (שם) ושנים במערב ולא היה להם שם, חוזר אל שנים שבמערב. ואותם שנים שבמערב שהזכיר, נראה לפרש שעל שער האולם ושער ההיכל הוא דקאמר שזולתם שהזכיר יש להם על ידי מעשה שלא נעשו אלא לכניסה ויציאה. וזולת אלו לא היו שערים למערב להשתחות, שהרי הלול בכותל ההיכל המערבי היה, לא היה עשוי לכניסה ויציאה ולא לעמידה בו. הפרבר שבחיל אם היה המשתחווה בפנים, היה צריך שיסבב אחורי שער האולם וכותליו, ושיקיף עד שיגיע אחורי ההיכל, וישתחוה בתוך אותם י"א אמה שבין כותל ההיכל וכותל חומת העזרה ופניו למזבח, זה אינו רחוק. אבל יתכן שיעשה זה יותר חוץ לפרבר כנגדו ופניו למזרח. ועם כל זה לא יהיו פתחים שנים במערב, אם לא שתקרא הלול פתח. ועוד שיש להם שם, לזה הפ"ה הראשון נראה עיקר. ירושלמי מסכת עירובין (פ"ה סה"א) כמה יגעו נביאים הראשונים למצוא שער המזרה שתהא חמה מצומצמת בו באחד בתמוז. ונקרא שער הסור שדרך שם היו פורשין טמאין, הדא הוא דכתיב (איכה ד טו) סורו טמא, שער היסוד ששם היו מיסדים את ההלכה, שער חדש ששם חדשו סופרים, שער האיתון שהיה משמש כניסה ויציאה, שער החרסית ששם היה זריחת השמש, שער העליון שהיה עליון לעזרת הנשים, שער התוך שהיה בין שני שערים, כל אלו השמות הם לשער ניקנור.

כתב אלי טהר קדש מה"ר אליעזר זק"ל בתשובה, ועל שער עזרת נשים שלא הוזכר, אל תתמה כי לא הוזכר אותו של מזרח העזרה, כי כל עזרה סתם שבתלמוד ר"ל עזרת ישראל. ובמקום שהיה בשאר רוחות מזכיר לומר מה היו משמשין, אבל עזרת נשים שלא היה כי אם שער אחד לא הוצרך להזכיר, ע"כ. אין משיבין את הארי אחר טהרה וקדושה הא דתנן מסכת סוכה פרק (קמא) [בתרא] (נא, ב) היו תוקעין והולכין עד שמגיעין לשער היוצא למזרח, וזה השער הוא שער עזרת נשים, והוא שקורא אותו המשנה בסמוך (שם נג, ב) שער התחתון, שאמר שלש לשער העליון שלש לשער התחתון, והוא היוצא להר הבית מעזרת נשים מכוון כנגד שער ניקנור.

ונפרט חלקי שכ"ב, עזרת נשים קל"ה על קל"ה, עזרת ישראל י"א על קל"ה, עזרת כהנים י"א על קל"ה, מזבח העולה ל"ב, בין המזבח והאולם כ"ב, ההיכל ק', מכותל ההיכל המערבי עד כותל חומת העזרה המערבי י"א, וכדאיתא פרק שתי הלחם (מנחות צז, ב) הרי שכ"ב. חסר קל"ה על קל"ה לעזרת נשים נשאר קפ"ז והוא האסור ליכנס בטומאה. הר"מ ז"ל מסכת מדות פ"ב (מ"ו) העזרה מוחלטת, והוא שאמר עליה כאן העזרה היתה ארך קפ"ז על רוחב קל"ה, הוא מתחלת עזרת ישראל ולמעלה עד י"א אמה אחורי ההיכל כמו שיתבאר בסוף מסכת זו (פ"ה מ"א) ומקום זה הוא שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת והוא הנקרא מקדש מוחלט ע"כ. ומסתברא שמה ששינינו מסכת סוטה פרק קמא (ז), (א) מעלין אותה לשערי המזרח ולשער ניקנור ששם משקין את הסוטות שהוא כאלו אמר לשער המזרח שהוא שער ניקנור, אי נמי לשערי המזרח, שעוברת שער שושן ושער הקדים ובאה לשער ניקנור. ואמרינן (במדבר ה, א) והעמיד הכהן את האשה לפני ה', זה שער ניקנור, כל מקום שנאמר לפני ה' זה שער ניקנור.

המקום המקודש הזה הוא תל שהכל פונין בו. וכמו ששינינו פרק תפלת השחר (ברכות ל, א) היה עומד בחוצה לארץ יכוון לבו כנגד ארץ ישראל, שנאמר (מלכים א ח, מח) והתפללו דרך ארצם. היה עומד בארץ ישראל יכוון לבו כנגד ירושלים, שנאמר (שם שם, מד) והתפללו אל העיר הזאת. היה עומד בירושלים יכוון לבו כנגד בית המקדש שנאמר (שם שם, מב) והתפללו אל הבית הזה. היה עומד בבית המקדש יכוון לבו כנגד בית קדשי הקדשים שנאמר (שם שם, כט) והתפללו אל המקום הזה, נמצא כל ישראל מכוונים למקום אחד. מדרש חזית אמר רבי פנחס אני אקיים דברי שניהם בית קדשי הקדשים של מעלן מכוון כנגד בית קדשי הקדשים שלמטן, הה"ד (שמות טו, יז) מכון לשבתך פעלת ה' זה הר המוריה. מצאתי, וזה שער השמים (בראשית כח, יז) וז"ה בגימטריא שמונה עשר מיל שיש מן שמים לארץ כלפי היכל. בפרקי דרבי אליעזר פרק (כ"ח) [ל"ה] אין זה כי אם בית אלהים, מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלים כאלו מתפלל לפני הקדוש ברוך הוא ולפני כסא כבודו ששער השמים הוא שם, וישב יעקב ללקוט את האבנים ומצאן כלן אבן אחת, ושם אותה מצבה בתוך המקום, וירד לו שמן מן השמים ויצק עליה. ונקראת אבן שתיה ששם טיבור הארץ ומשם נצמחה כל הארץ, ושם היכל ה' עומד שנאמר (שם שם, כב) והאבן הזאת.

מסכת יומא פרק הוציאו לו (נג, ב) משניטל הארון אבן היתה שם מימות הנביאים הראשונים ושתיה היתה נקראת, גבוהה מן הארץ שלש אצבעות ועליה היה נותן. פי' הר"ם ז"ל (בפיהמ"ש שם) שתיה, יסוד, ובאמת כי מקום העבודה יסוד עולם.

פרקי דר' אליעזר פרק כ' ששער גן עדן סמוך להר המוריה. מסכת עירובין פרק עושין פסין (יט, א) שלשה פתחים יש לו לגיהנם אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלים. מסתברא שאותו שהוא בים הוא באי סציליאה בהר שמו מונטגביל. בירושלים, השער שקורין היום שער השבטים מדושן העפר שלפניו מחוץ לעיר, והוא לקרן מזרחית צפונית להר הבית, ושמה הוא מה שהזכיר ירמיה על תוספת העיר

בגאלתינו השלישיה (לא, לט) וכל הדשן וכל השדמות, ורש"י (שם) פי' מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלם.

מקום מקדש התורה כסתו. ונתפרסם ונתגלה על ררך שאמרו מסכת זבחים פרק איזהו מקומן (נד, ב) דרש רבא מאי דכתיב (ש"א יט, יח) וילך דוד ושמואל וישבו בניות ברמה, וכי מה ענין ניות ברמה אלא שהיו יושבין ברמה והיו עוסקין בנויו של עולם. אמרי (דברים יז, ח) וקמת ועלית אל המקום, מלמד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות ובית המקדש גבוה מארץ ישראל. אמרי דוכתיה היכא אייתו מפר יהושע, בכלהו שבטים כתיב ועלה הגבול ותאר הגבול, ובשבט בנימין ועלה הגבול ותאר הגבול לא כתיב, ש"מ הכא הוא. סבר למיבנייה בעין עיטם אמרי מוטב לתתי ביה פורתא דכתיב (דברים לג, יב) ובין כתיפיו שכן. (תהילים קלב, ו) הנה שמענוה באפרתה זה ספר יהושע דאתי מאפרים, מצאנוה בשדה יער זה בנימין דכתיב (בראשית מט, כז) בנימין זאב יטרף. ויש תמה דהא בשבט בנימין כתיב נמי ותאר הגבול. ודילמא דהכי הוה לי למימר בכלהו שבטים כתיב וירד הגבול ותאר הגבול. ויש קצת ראייה בספרי בפרשת וזאת הברכה (פי"ב) רבי אומר בכל התחומין הוא אומר וירד הגבול ותאר הגבול, וכאן בתחום שבט יהודה ועלה הגבול. פי' ותאר, נסמן. מסכת יומא פרק אמר להם הממונה (לא, א) אמר אביי עין עיטם גבוה מקרקע עזרה עשרים ושלוש אמות. וכן מסכת (מנחות) [זבחים] פרק קדשי הקדשים (סב, ב) גבי ציורים שעשה שלמה. אמר רבי יהושע בן לוי אמת המים מושכת לו מעין עיטם, והיו רגלי השוורים פתוחים כרמונים. פרק ד' נדרים (נדרים כב, ב) אמר רבי אחא ברבי חנינא אלו לא חטאו ישראל לא נתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע מפני שערכה של ארץ ישראל הוא.

משה ותורתו אמת ודברי חכמינו אמונה ישרה, שאין ספק שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות וירושלם גבוהה מכל חלקיה, וכדאיתא פרק אלו הן הנחנקין (סנהדרין פז, א) ועלית מלמד שבית המקדש גבוה מארץ ישראל, וארץ ישראל גבוהה מכל הארצות. וזה, של צפון הוא ארץ בבל, וכדאיתא מסכת גיטין פרק קמא (ו, א). ומסכת סנהדרין (ה, א) אמרינן בן אחותי יורד לבבל, וכן (קדושין סט, ב) לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה וכו'. לצד הדרום הוא ארץ מצרים וכתיב (דברים כו, ה) וירד מצרימה לגור שם. למערב הוא ים הגדול, וכתיב (תהילים קז, כג) יורדי הים באניות. ולאותם שמפרשים שיורדים מן הים ליבשה (הא כתיב וירד יפו) ולהם המים גבוה מן הארץ, ויהיה להם יורדי הים כענין (שופטים יא, לז) וירדתי על ההרים, [הא כתיב (יונה א, ג) וירד יפו]. לצד מזרח הוא הערבה. כתב רבי אברהם בן עזרא בפירוש דניאל דע כי רומה וקסטנטינא צפונית מערבית לארץ ישראל, ובבל ופרס מזרחית צפונית, ומצרים מערבית דרומית, ושבא והודו מזרחית דרומית. עוד כתב (שם יא, ה) מלך הנגב הוא מלך מצרים, ומלך צפון מלך רומא, ובת מלך הנגב היא מלכת שבא והוא בלשון ישמעאל אלימן, ועד היום אשה מולכת עליהם. וזאת שבא היא נגד הנגב בדרך ארץ ישראל. עוד כתב (שם ח, ה) על חזות קרנים שנחלקה מלכותו לארבעה חלקים רומא מצרים ארץ ישראל ארץ פרס. ואין ספק שהמקום היותר שפל שבכל ארץ ישראל הוא הירדן, לכן בלכתך מן הירדן שלפני בית שאן לירושלם, תלך בערבה ופניך למערב כמו שתי שעות הולך ועולה מעט. אחר כן תתחיל לעלות בהרים ופנים לדרום, וכן תעלה תמיד עד ירושלם. ברוך גבוה מעל גבוה שבחר בו.

פרק המוכר את הספינה (ב"ב עה, ב) אמר רבה אמר ר' יוחנן עתידה ירושלם שתגבה למעלה שלש פרסאות שנאמר (זכריה יד, י) ורמה וישבה תחתיה, אל תקרי תחתיה אלא כתחתיה. ומנא לן דירושלם תלתא פרסי הואי אמר רבה אמר לי ההוא סבא, ירושלים קמייתא תלתא פרסי הוה, ושמא תאמר יש צער לעלות ת"ל (ישעיה ס, ח) מי אלה כעב תעופינה. ולפום האי שמעתתא אין לתמוה ממה שאמרו (תוספתא ב"ב פ"א ה"ז) שקבר חולדה בירושלם כפי מה שקדם, ואנו רואים אותו היום בראש הר הזיתים. איכה רבתי, שתי ארזים היו בהר המשחה ותחת אחת מהם ארבע חנויות של מוכרי טהרות ותחת השני היה מוצא ארבעים סאין של גוזלות בכל חדש וחדש ומהם היו מספקין לכל ישראל קינינהן.

ירושלם היא בפלך הרביעי, ומופת זה שהאקלים הראשון מתחיל מן הקו השווה ומתרחב עד י"ו מעלות וחצי לצפון. [האקלים השני מתחיל מסוף האקלים הראשון ומתרחב מהקו השווה עד כ"ד לצפון. האקלים השלישי מתחיל מסוף השני ומתרחב מהקו השווה עד ל' מעלה וחצי לצפון. האקלים הרביעי מתחיל מסוף השלישי ומתרחב מקו השווה עד ל"ו מעלות לצפון] וכמו שנתבאר בספר צורת הארץ. ומרחב ירושלם הוא ל"ב מעלות אם כן בהכרח ירושלם היא באקלים הרביעי. וגם אנטוכיא היא באקלים הרביעי וכבר זכרנו מרחבה פ"ט והוא סוף ארץ ישראל לצפון. רחוקה מתחלת המזרח קי"ג מעלות ומסוף המערב ס"ז מעלות והוא האורך. שעותיו הישרות אל קי"ג, ז' ול"ב ראשוני שעה, ואל ס"ז, ד' נ"ח. רחוקה מן הקוטר, והוא קו החולק האורך לחציין, ל"ג מעלות למערב גובה הקוטב שם ל"ב מעלות, וסימן לדבר ל"ב מהור. גובה השמש בחצי השמים בימי השווי נ"ח מעלות, וסימנהון נ"ח מצא. גבהו ביום האורך פ"ב מעלות, וקרוב ח' מעלות מנכח הראש. קשת היום האורך רי"ד מעלות בקירוב, שעותיו הישרות י"ד וי"ו ראשונים שהששים מהם עושים שעה ישרה. קשת הלילה קמ"ו שעותיו ט' מ"ד. חלקי שעה זמנית ליום ההוא י"ז מעלות ח' ראשונים, ובלילה חסר זה מן ל'. ולעולם יום קצר כליל האורך.

ירושלם באמצע הישוב לא באמצע הארץ, ופרק דרישה וחקירה (סנהדרין לז, א) אמרינן שהיא יושבת בטיבורו של עולם. ופרש"י ז"ל (ד"ה בטיבורו) שבית המקדש באמצעו של עולם דומה לסהר בעגולה. ואם תעריך אל הכדור כל מקום הוא אמצעו וכענין שהשיב רבי יהושע לסבי דאתונא ריש מסכת בכורות (ח, ב). וכן הסכימו חכמי הכוכבים עם חכמי האמת רבותינו ע"ה שאמרו (פסחים צד, א) שיתא אלפי פרסי הוי עלמא. ואחרים אמרו כפול ש"ס שהם חלקי הגלגל על ס"ו שהם מילין של מעלה אחת ועוד, ויהיה העולה מן הכפל כ"ג אלפים וז' מאות וס', ועם ועוד יעלה אל כ"ד אלף מיל, חלק כ"ד על ד' שהם מילין לפרסה אחת והווי שיתא אלפי פרסי. פרק מי שהיה טמא (שם) סוגיא דחד יומא עשרה פרסי. וכבר ידעת שהחלק הרביעי מכדור הארץ והוא הצפוני לבדו שבו היישוב, ארכו ק"פ רחבו צ' ושיעור המיושב כלו ברוחב אינו מתפשט אלא עד כדי מרחב ס"ו מעלות כי משם והלאה יש יום בזולת לילה ולילה בזולת יום, ולזה לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם. והנה ירושלם רחבה ל"ב מעלות. נמצא שסוף היישוב שתחלתו מקו השווה רחוק ממנו, כלומר מן הקו השווה ס"ו מעלות. וירושלם

רחוקה מן הקו השווה הזה ל"ב מעלות הרי שירושלם באמצע היישוב פחות מעלה אחת ואותה מעלה היא דרומית מן אמצע הישוב.

אמר הרופא אבן סינא בספר הקנון, בראשון אופן א' למוד ג' פרק א', אם חקרת החלקים רוצה לומר חלקי העולם יתבאר שמה שיהיה נכחי למשוה היום ביישוב, ולא יקרה לו מהסבות הארציות דבר מתחלף, רוצה לומר מן ההרים והימים, יתחייב שיהיו השוכנים בו היות קרובים שבמינים אל השיווי האמתי. ויתבאר שהמחשבה שחשבו ששם יציאה מן היושר בעבור קורבת השמש שהיא מחשבה נפסדת, לפי שנכחיות השמש שם פחות ברוע ושינוי לאויר מקורבתו הנה. ועוד שכל עניניהם משובחים ודומים ולא יתחלף עליהם האויר גם כן חילוף מורגש אבל דומה למזגם תמיד. וכבר חברנו בביאור הדעת הזה מאמר. ואחר אלו, רוצה לומר אחר שוכני כנגד משוה היום, היותר ישרים שבמינים שוכני האקלים הרביעי, כי הם לא ישרפו בהתמדת נכחיות השמש על ראשם זמן כמו שוכני רוב האקלים השני והשלישי, ולא יקררו מני קרח בהתמדת הרחוקת השמש מראשיהם כמו השוכנים בסוף האקלים החמישי, ומה שהוא יותר רחוק מהם ברחבו רוצה לומר בגובה הקוטב, והוא אמצעי בין שתי קצוות.

מצאתי בשם בטלמיוס כי הר הלבנון ראשו האחד רחבו ל"ג וחצי וארכו ד' שעות וחצי, וראשו השני רחבו ל"ד פחות שלישי וארכו ד' שעות ושני שלישי שעה, והוא לצפון ארץ ישראל. ירושלם בערך שאר חלקי העולם כמו שבתאי לשאר חלקי המשרתים וממנה תצא תורה כצאת אורה. כתיב (דברים יג, יג) כי תשמע באחת עריך אשר ה' אלהיך נותן לך לשבת שם, ואמרו חז"ל (ספרי ראה עב) לשבת שם פרט לירושלם שלא נתנה לדירה. ורש"י זכרה פרשת ראה אנכי (שם) הזכרתי בזה את כל זה כי כן צוה לי מה"ר ברוך ז"ל.

על העלם בתורה הקדושה מקום המקדש כתב הר"מ ז"ל (מו"נ) בחלק הג' פרק מ"ה, ואשר לא התבאר בתורה ולא נזכר בפרט אלא רמז אליו ואמר (דברים יב, ה) אשר יבחר ה', יש לי בה ג' חכמות, האחת מהם שלא יחזיקו בו האומות וילחמו עליו מלחמה חזקה כשידעו שזה המקום מן הארץ הוא תכלית התורה. והשנית שלא יפסידוהו מי שהוא בידם עתה וישחיתוהו בכל יכלתם. והשלישית והיא החזקה שבהם שלא יבקש כל שבט היותו בנחלתו ולמשול בו והיה נופל מן המחלוקות והקטטה כמו שנפל בבקשת הכהונה. ולזה באה המצוה שלא יבנה בית הבחירה אלא אחר הקמת מלך עד שתהיה המצוה לאחד והסתלק המחלוקת עד כאן. ואין לתמוה על טעם הרב היאך יפול מחלוקת והרי תחלק על פי הגורל, שהרי כהנה ולויה נחלקה על פי הדיבור ובני קרח שהיו לויים לעבוד את עבודת משכן השם בקשו גם כהנה.

ירושלם הוזכרה בתורה שכן כתיב (בראשית יד, יח) ומלכי צדק מלך שלם, שהוא שם דבר לא שם הפועל, וכמו שהזכירו רבי אברהם בן עזרא ז"ל (שם) ושלם הוא ירושלם שכן כתיב (תהלים עו, ג) ויהי בשלם סוכו. ורש"י ז"ל הביא סוף ספר יחזקאל (מת, לה) ושם העיר מיום ה' שמה, תרגום יונתן שמיה

דקרתא איתפרש מיומא דאשרי שכינתיה תמן, כלומר לא יקרא לה אלא השם הראשון שהיה לה מיום שנעקד יצחק שקרא אברהם יראה, והיא היתה שמה שלם, הרי ירושלם.

מסכת סוטה פ"ק (ט, א) משנבנה מקדש ראשון נגנז אהל מועד קרסיו קרשיו בריחיו עמריו ואדניו. היכא, אמר רב חסדא אמר אבימי תחת מחילות של ההיכל.

פרק אלו מגלחין (מו"ק כו, א) אמר רבי חלבו אמר עולא ביראה הרואה ערי יהודה בחרבנן אומר ערי קדשך היו מדבר שממה (ישעיה סד, ט) וקורע. ירושלם בחרבנה, אומר ציון מדבר היתה ירושלם שממה (שם), וקורע. בית המקדש בחרבנו, אומר בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה (שם שם, י) וקורע. וקורע על המקדש ומוסיף על ירושלם כשפגע במקדש תחלה, ואי פגע בירושלם תחלה קורע על ירושלם בפני עצמו. פרק ואלו מגלחין (שם) ועל ערי יהודה מנא לן דכתיב (ירמיה מא, ה) ובאו אנשים משכם ומשילה ומשומרון שמנים איש מגולחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים ומנחה ולבונה בידם להביא בית ה'. פי' הפסוק כשנסעו מביתם הביאו בידם מנחה ולבונה כי לא ידעו חרבן הבית עדיין, ובדרך שמעו אותו ואז גלחו קרעו והתגודדו! אם כן אין להביא מזה ראייה על שכם שילה ושומרון שיהיו חייבין בקריעה. (שם) ת"ר וכלם רשאים לשוללן למוללן ללקטן לעשותן כמין סולמות, אבל לא לאחותן. אמר רב חסדא ובאחויא אלכסנרריה. ומסתברא שרשאי לשולל למחר, בדרך קרע רבו שאינה מאחה לעולם ושולל למחר, וכדאיתא בירושלמי (מו"ק פ"ג ה"ז) כד דמך ר' יהודה, הורה רבי יוסי לשולל למחר, ולא כקרע על חכם שאינו רבו דהווא שרי לאחוי אפילו בו ביום, וכן כתב הרמב"ן ז"ל (תורת האדם סוף שער הקריעה). אבל הר"מ במז"ל (פ"ט מאבל הי"ב) כתב שעל חכם אינו מאחה אלא למחר. ועל מה שכתבנו ששולל למחר על ירושלם הסכים בזה הר"ם ז"ל ספר שופמים פ"ט. ושיעור הקריעה אינו פחות מטפח. כתב הרמב"ן ז"ל (תוה"א שם) תימה כיון דקתני ערי יהודה בחרבנם קורע מה צורך לומר ירושלם בחרבנה והלא בכלל היתה. ויש לומר שאם קרע על ערי יהודה חוזר וקורע על ירושלם, שאלו בשאר ערי יהודה קרע על אחת מהן אינו קורע על השנית, וקורע על ערי יהודה בפני עצמן ועל ירושלם בפני עצמה קרע אחר. אבל אם קרע על ירושלם תחלה שוב אינו קורע על שאר ערי יהודה שכבר קרע לקדושה שבכלן. ירושלמי פרק הרואה (ברכות פ"ט ה"ב) שמעון קמטרא שאל רבי חייא ברבא בגין דאנא חמר וסליק לירושלם בכל שעה מהו שנקרע. אמר ליה בתוך שלשים אין אתה צריך לקרוע, לאחר שלשים יום אתה צריך לקרוע.

ומסתברא שקרע ערי יהודה דינו לכל דבר כקרע ירושלם ובית המקדש, דהא כי הדדי קתני להו עולא ביראה. וכן אמרינן (מו"ק כו, א) וכולן רשאים לשוללם, כלומר שלשתן. ונראה כי חורבנן אינו רוצה לומר שיהיו מאין אדם, אלא שאין שם ישראל בישובן, שהרי שכם שילה ושומרון לא היו חרבים לגמרי כשבאו אותם השמונים איש. ואם כן יהיה הדין כך פעמים שהרואה שלשתן בזה אחר זה כלומר מקדש וירושלם וערי יהודה שאינו קורע אלא אחת לבד, והוא כשפגע במקדש תחלה. ופעמים שקורע שלשה, והוא כשפגע בערי יהודה תחילה. ופעמים שקורע שתיים, והוא כשפגע ירושלם תחלה. אבל אם

לא ראה אלא שתיים, כלומר ירושלם וערי יהודה, ופגע בירושלם תחלה קורע אחת לבד. ואם פגע בערי יהודה תחלה קורע שתיים וכדברי הרמב"ן ז"ל. ודין שלשתם שוה בשיעור טפח, ואינו מאחה לעולם ושולל למחר, וקורע לאחר שלשים יום, ושמעון קמטרא הוא שאל דין העולה מזמן לזמן.

עוד ירושלמי (יומא פ"ח ה"א) זעירא בר חמא בריה דרבי יהושע בן לוי בשם רבי יהושע בן לוי בתענית צבור מרחיץ פניו ורגליו כדרכו, בתשעה באב מרחיץ ידיו ומעבירן על פניו, יום הכפורים מרחיץ ידיו ומעביר המפה על פניו. גבי אנפליא ביום הכפורים, ירושלמי (שם) יוצאין באנפליא, ואית דתני אין יוצאין. מאן דתני יוצאין בשל בגד, מאן דתני אין יוצאין בשל עור ע"כ. אם כן מסתברא דכל שכן הוא בט' באב. וכן מסתברא בט' באב דבסעודה המפסיק בה שלא יאכל דגים, דאמרינן (נדריים נד, ב) הנודר מן הבשר אסור בבשר דגים. והריא"ף ז"ל פסק אותה דנדריים פרק כל הבשר (חולין לז, א) משום דממליך עליהו שליחא, ואינו מותר אלא בחגבים בלבד. ותירץ ההיא דאמר מותר בבשר דגים [כשהקיז].

ומסתברא ממאי דגרסינן ריש פרק שבועות שתיים (שבועות כ, א) דמילתא אגב אורחה קא משמע לן שיום שרואה אדם תחלה ירושלם בחרבנה שיאסור אותו היום כלו בבשר ויין. דתניא איזהו איסור נדר האמור בתורה, הרי עלי שלא אוכל בשר ושלא אשתה יין כיום שמת בו אביו, כיום שנהרג בו גדליה בן אחיקם, כיום שראה ירושלם בחרבנה אסור. ואמר שמואל והוא שנדר ובא מאותו היום, כלומר שאסר על עצמו בשר ויין יום שמת בו אביו, שמן הדין לא היה אסור בו ביום אלא בעודו מוטל לפניו והוא אסר כל היום כלו, זהו מתפיס בנדר שיאמר יום פלוני או זמן פלוני יהא כאותו היום שמת בו אביו, והשתא חל ומתפיס הנדר החדש שהרי תלה אותו ביום האסור עליו מפני נדר ישן. וכן אם עשה זה מיום שראה תחלה ירושלם בחרבנה שאז אסר אותו יום עליו בבשר ויין, ועכשיו רוצה לעשות מיום זולתו כמוהו הרי שהוא בדבר הנדור ומתפיס, ואמרינן בגמרא (שם ע"ב) כיום שמת בו אביו פשיטא, כלומר שהוא נדור שלא היה אסור לו אלא מפני נדרו. כיום שנהרג בו גדליה בן אחיקם איצטריכא ליה. הא נמי פשיטא, מהו דתימא הואיל וכי לא נדר אסיר כי נדר נמי לאו מתפיס בנדר ההוא, קמ"ל דעד השתא הוה קאי באיסורא דרבנן השתא קם ליה באיסורא דאורייתא מלאו דלא יחל. ולשון הר"ם (פ"ג מנדריים ה"ה) הרי שמת אביו או רבו היום ונדר שיצום אותו היום, ולאחר שנים אמר הרי יום זה עלי כיום שמת אבי או רבי, הרי זה אסור לאכול בו כלום שהרי התפיס יום זה ואסרו כיום האסור לו, וכן כל כיוצא בזה. תוספתא מסכת נדריים פרק קמא (ה"ט) אי זה אסור, האומר הרי עלי שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין כיום שראיתי את ירושלם חרבה וכיום שנהרג בו פלוני אסור, ולא הזכיר עוד. מסכת נדריים סוף פרק קמא (יב, א) אי זהו איסור האמור בתורה אמר הריני שלא אוכל בשר ושלא אשתה יין כיום שמת בו אביו, כיום שמת בו רבו, כיום שנהרג בו גדליה בן אחיקם, כיום שראיתי ירושלם בחרבנה. ואמר שמואל והוא שנדר באותו היום.

גרסינן סוף פרק חזקת הבתים (ב"ב ס, ב) תנו רבנן כשחרב הבית בראשונה רבו פרושים וכו', אלא כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בה דבר מועט. וכמה, אמר רב יוסף אמה על אמה וכנגד

הפתח. עושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר בה דבר מועט. מאי היא, אמר רב חסדא כסא דהרסנא. עושה אשה תכשיטיה ומשיירת דבר מועט. מאי היא, אמר רב בי צידעא (תהלים קלז, ה) אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני. מאי על ראש שמחתי, אמר רב יצחק זה אפר מקלה שבראשי חתנים. אמר ליה רב פפא לאביי היכא מנח ליה, במקום תפילין שנאמר (ישעיה סא, ג) לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר. אבל מי שלקח בית שהוא מסוייד כלו במשלם יפי בבנינו, אין עליו שיסתור ממנו כדי שיקיים מצות שיור אמה על אמה. אבל אם נסתר אותו סיוד מאליו אין עליו להחזירו אלא שישיר, כדגרסינן (תוספתא ב"ב פ"ב ה"ו) אין מסיידין ואין מכיירין ואין מפייחין בזמן הזה, לקח חצר מסויידת מכוירת מפוחמת הרי זו בחזקתה. וכן כתב רבינו האי ז"ל שער נ"א.

גרמינן פרק עגלה ערופה (סוטה, מט, א-ב) בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים ועל הארוס, בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות כלות וכו'. עטרות כלות מאי נינהו, רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן עיר של זהב. תוספתא מסכת פרה פרק ט' (ה"א) כל מימי בראשית כיזבו בשעת פולמוס. שילוח היתה נמלה מהלכת בו. ובמשנה שם פ"ח (מ"ט) המכזבין בפולמוסיות ובשני בצרות כשרין. פי' פולמוס, חיל. מסכת יומא פרק בתרא (עז, ב) מעין היוצא מבית קדשי הקדשים בתחלה דומה כעין קרני סלעם, פי' חגב. פרק אין נערכין (ערכין י, ב) תניא רשב"ג אומר שילוח שהיה מקלח מים בכאיסר, צוה המלך והרחיבוהו כדי שיתרבו מימיו ונתמעטו. חזרו ומיעטוהו והיה מקלח מים לקיים מה שנאמר (ירמיה ט, כב) אל יתהלל חכם בחכמתו. ודוקא לכלה אבל משאר נשים מותר, כדתנן (שבת נז, א) ולא בעיר של זהב. (שם נט, א) מאי עיר של זהב, ירושלם דדהבא, כדעבד רבי עקיבא לדביתהו, אלמא אינה אסורה אלא לכלות. וכן עטרות חתנים, דוקא לחתנים אבל שאר כל אדם מותרין בהם, לא גזרו אלא בשעת שמחה.

וכן כל עצמו של תשעה באב ודינו הוא על ירושלם. פרק הכונס צאן לדיר (ב"ק נט, סוע"א) אלעזר זעירא הוה מסיים מסאני אוכמי וקאי בשוקא דנהרדעא. נצו ביה דבי ראש גלותא, ואמרי ליה מאי טעמא סיימת מסאני אוכמי. אמר להם קא מאבילנא אירושלם. אמרו ליה את חשיבת לאבולי אירושלם. סבור יהירא הוא, אתיוה וחבשוה. אמר להם גברא רבה אנא, אמרו ליה מאן אמר כך. אמר אי אתו בעו מינאי מלתא אי אנא איבעי מיניכו מלתא וכו', שבקוה. מסכת גיטין פרק קמא (ז, א) אמר ליה ריש גלותא לרב הונא כלילא מנא לן דאסור וכו'. ולמסקנא שחתנים אסורים בכל עטרות כלן, והכלות מותרות בכלן חוץ מעיר של זהב, ושאר אנשים ונשים מותרין בכלן.

עוד התם (גיטין שם) שלחו ליה למר עוקבא, זימרא מנא לן דאסור. ומסקנא זימרא דמנא וזימרא דפומא אסור. ופירש הרב אלפאסי ז"ל (ברכות פ"ה כ"א, ב) דפומא אסור, כגון נגינות של אהבת אדם לחבירו, אבל שירות תישבחות וזכרון שבחיו של הקב"ה אין אדם מישראל נמנע מזאת, ומנהג כל ישראל לאומרן בבית חתונה ובבית המשתאות בקול נגינות וקול שמחה, ולא ראינו מי שמיחה בזאת ע"כ. סוף מסכת סוטה (מח, א) אמר רב הונא זימרי דנגרי ודבקרי שרי דגרדאי אסור, כלומר שאלו לסייע בכובד מלאכתן ואלו לזמר בעלמא. ורבינו האי ז"ל בתשובה פי' נגדי, מושכי פירות מנהגן דמשרו להון חד

וענו בתריה, ובקרי, רועה בקר, וא"כ נגדי בדל"ת גרסינן שתרגום משכו (שמות יב, כא) נגידו. ורש"י ז"ל פירש מושכי ספינות בחבל. ורבינו האי ז"ל גריס גלדאי שהם הבורסים שהדשים בבורסקי יש להם זמר במה שאומרים הידד בשעה שדשין בגת. ואנא לא ידענא מאי טעמא שרי רב הונא האי, ואסר האי, אלא כך דומה שבדק את זה בימיו וראה בו דברי פריצות ובדק את זה ולא ראה בו דברי פריצות, וכל דבר שיש בו פריצות מוטב למנועי ממנו, כדאמר רב (סוטה שם) משרן גברי ועניין נשי פריצותא, משרין נשין ענו גברי כאש בנעורת, למאי נפקא מינה לבטולי הני מקמי הני. ומי שידו פשוטה לגזור וגזרתו מתקיימת עושה כזאת לפי צורך שעה דהא רב הונא אסר זימרא ורב חסדא בתריה זלזל ביה, ע"כ דברי הגאון ז"ל. אמר רבי יוחנן (שם) כל השותה יין בארבעה מיני זמר מביא חמש פורעניות בעולם שנאמר (ישעיה ה, יא) הוי משכימי בבקר, וכתוב (שם שם, יב) והיה כינור ונבל תוף וגו'. וכתוב בתריה (שם שם, יג) לכן גלה עמי בבלי דעת וכו'.

פרק אין עומדין להתפלל (ברכות לא, א) אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה, כלומר בזמן הגלות, שנאמר (תהלים קכו ב) אז ימלא שחוק פינו ולשונו רנה, אימתי ימלא שחוק פינו ולשונו רנה, בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה. סוף פרק לא יחפור (ב"ב כה, ב) אמר רב נחמן בר פפא אמר רב חסדא מיום שחרב בית המקדש אין גשמים יורדין מן אוצר טוב, שנאמר (דברים כה, יב) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, בזמן שישראל עושין רצונו של מקום ושרויין על אדמתם גשמים יורדים מאוצר טוב. סוף מסכת תענית (ל, ב) כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר (ישעיה סו, י) שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה. ומה שאנו נוהגין עם אחינו אנשי גאולתינו יושבי הארץ כאנשי סין, וחמת דמשק, צובה, מצרים ואסכנדריה לעלות לירושלם בחגים מועדים אינו אלא מפני עגמת נפש, רוצה לומר להרבות עגמת נפש. וכדרך שאמרו סוף פרק אלו קשרים (שבת קטו, א) יום הכפורים שחל להיות בחול מפציעין באגוזים ומפרכין ברימונים מן המנחה ולמעלה מפני עגמת נפש. והר"ז (שבת שם) פירש מפני עגמת נפש שלא יהא טורח מוצאי יום הכפורים בקניבתו ותהי נפשו עגומה עליו, והראב"ד ז"ל מודה לו. ותמה וכי מתירין אנו לחול לעשות ביום הכפורים החמור, יום שכלו ענוי ותפלה וכלו לשם, ונחלקהו לעסק אכילה, ועוד שמנהג כל ישראל בכל מקום את אשר אפו אפו ואת אשר בשלו בשלו מערב יום הכפורים למוצאו כדרך שעושין ערבי שבתות לשבת. והתירו זה מן המנחה ולמעלה מפני שיום הכפורים הוא מכפר בסופו, כענין שמטה שאינה משמטת אלא בסופה, וכל עוד שהיום הולך להעריב הענוי יותר, ועם זה המעשה יותר ויותר, ולפום צערא אגרא. ומאי התירו, התקינו, וכמו שאמרו בעירובין (סא, א) גבי מה שהתיר רבי וכו', וזכרנוהו בפרק עשירי. והרגילים בזה, גדי מקולס אינם עושים, ובשר אינם מגביהים, וכל כונתם הלא לאלהים. ובפרק כל כתבי (שבת קיט, ב) הביאו כמה סבות לחרבן ירושלם, בטול תינוקות של בית רבן, השוון קטון כגדול, שאין להם בשת פנים, שלא הוכיחו זה את זה, שבזו בה תלמידי חכמים, שפסקו ממנה אנשי אמנה.

דברי מחשבי קיצין, הוסר התמיד ג' אלפים תתכ"ח לחשבון קע"ב. הוסיף על זה ימים אלף מאתים ותשעים, ואז יעמוד מיכאל שרנו במצות צורנו, והוא חמשת אלפים קי"ח. וקצתם אומרים, כתיב

(דניאל יב יב) אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה. ומה שאמר (שם שם, ז) למועד מועדים וחצי, אלף ושלוש מאות שלשים וחמשה, פירש רבינו סעדיה גאון ז"ל למועד אינו כי אם לשמוש הדברים כמו למועד חדש האביב (שמות כא, טו), אם כן מועדים וחצי יהיו כמו אלף ג' מאות ל"ה שנה, שהכונה באמרו מועדים שני מלכיות ישראל, ויהיה הקץ כשני מלכותם וחציים. והוא שכל עת המלכות היה תת"ץ שנה, ת"פ קודם בנין הבית, ות"י בבית, חציים תמ"ה, יהיה המקובץ אלף ג' מאות ול"ה בכיוון. הוסיפהו על חרבן הבית שהיה בחטאינו אל ג' אלפים ותתכ"ח, יהיה המקובץ מזה ה' אלפים קס"ג. ואם תרצה לדעת התאריכים מתוך התאריך שלך, דע כי יציאת מצרים הוא ליצירה אלפים תמ"ח ופרק נ"א זכרנו תאריכים שהם מן היצירה עד כה. ובנין בית ראשון אלפים תתקכ"ח, חרבנו שלשת אלפים של"ח. בנין בית שני שלשת אלפים ת"ח, חרבנו שלשת אלפים תתכ"ח. הסירם מתאריך שלך ומשכחת ליה לחומריה, ואי טעי תנא לישלייה לספרא. לזה דע כי מנין שטרות שהוא תחלת מלכות אלכסנדרוס מוקדון, והוא חתימת החזון שהוא שנת הארבעים לבנין בית שני וראשית לאנשי כנסת גדולה, הוא ג' אלפים תמ"ט. הרי שמנין השטרות קדם לחרבן שני שע"ט שנה. בית ראשון לשלמה בן דוד, בית שני לכורש שכן כתיב בתחלת ספר עזרא (א, ב) כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים הוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם אשר ביהודה. תניא בסדר עולם (פ"ל) רבי יוסי אומר מלכות פרס בפני הבית ל"ד, מלכות יון ק"פ, מלכות בית חשמונאי ק"ג, מלכות הורדוס ק"ג, הרי ת"כ שעמד הבית. כתוב בספר דברי הימים (ב ו, יח) ומי יעצור כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא יכלכלהו, ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לפניו.

אדון יחיד אל הבית הזה אורו של עולם,

זה עני קורא שופך שיח וזורק מרה,

צועק זועה פושט ידיו ופורש כפיו,

נגדך אל שם פניו,

מחכה צדקתך מקוה ישועתך,

עומד ברשות הרבים אשר קשתי שנאתם הם רבים,

והנכרי אשר לא מעמך ישראל גדול בבית,

ואין איש מאנשי הבית שם בבית,

בחסדיך הנאמנים אלהי בנה ביתך כבתחלה,

פוקד ישועה פקוד עם סגולה,

שבע רוגז הולך בגולה,

ואל עיר קדשך בדביר ארמון מהוללה,

הביאהו בחמד וברחמים ועל מזבחך יעלה עולה,

כי תתנהו לשם ולתהלה.

באלה שמות רבה (פ' טו, כא) עשרה דברים עתיד הקב"ה לחדש לעולם הבא, א' להאיר לעולמו, ב' שמוציא מים חיים מירושלם ומרפא בהם, ג' שהאילנות יתנו פירות בכל חדש, ד' שבונים כל הערים

החרכות ואפילו סדום ועמורה, ה' שבונה ירושלם באבני ספיר, ו' פרה ודוב תרעינה, ז' שמביא כל החיות והעופות והרמשים וכורת ברית בינם ובין ישראל, ח' שאין בכי בעולם, ט' שאין מות עוד, י' שאין אנחה ויגון שנאמר (ישעיה נא, יא) ופדויי ה' ישובון. מסכת יומא פ"ק (י, א) עתידה פרס שתפול ביר רומי, ועוד גזרת מלך הוא שיפלו בונים ביד סותרים, דאמר רב יהודה אמר רב אין בן דוד בא עד שתתפשט מלכות הרשעה תשעה חדשים בכל העולם כלו, שנאמר (מיכה ה, ב) לכן יתנם עד עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובון בני ישראל.

על בית חוניו

סוף מסכת מנחות (קט, א) הרי עלי עולה שאקריבנה בבית חוניו, יקריבנה בבית המקדש, ואם הקריבה בבית חוניו יצא. תנן כמאן דאמר בית חוניו לאו בית ע"ז הוא, דתניא אותה שנה שמת שמעון הצדיק וכו'. אמר ליה חוניו בני ישמש תחתי וכו'. הלך לאכסנדריה של מצרים ובנה מזבח והעלה עליו לשום שמים שנאמר (ישעיה יט, יט) והיה ביום ההוא יהיה מזבח לה' צבאות בתוך ארץ מצרים. והר"מ ז"ל (בפיהמ"ש שם) הוסיף ביאור על זה ואמר בית חוניו לאו ע"ז, אלא שעבר על מה שכתוב בתורה (דברים יב, יג) פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה. ונאספו אליו כת שקורין קבט מצר עם כל הנלוים אליהם, וקראם לעבודת השם, והיו המצריים עובדים בו לשם ומקריבין קרבנות בבית ההוא ובכיוצא בו כפי מה שלמדנו חוניו. ועמד הבית ההוא מאתים שנה. והכל מודים שכל הקרבנות הקרבים בבית ההוא ובכיוצא בו שאינם קרבן, ובעלי חיים הנשחטים שם כאלו חונקים או נוחרים. תוספתא (שם פרק יג ה"ג) הכהנים ששמשו בבית חוניו אם במקומות אחרים בשעת איסור במה, אסור, בשעת התיר במה מותר שנאמר (מלכים ב כג, ט) אך לא יעלו כהני הבמות. מסכת מגלה פרק קמא (י, א) אמר רבי יצחק שמעתי שמקריבין בבית חוניו בזמן הזה, קסברי בית חוניו לאו ע"ז הוא. קסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא.

על בית פגי

מסכת מנחות פרק שתי הלחם (צה, ב) רבי שמעון אומר לעולם הוי רגיל לומר שתי הלחם ולחם הפנים כשרות בעזרה וכשרות בבית פגי. ובפרק התודה (שם פ"ז מ"ג) פי' הר"מ ז"ל והנכון אצלי שבית פגי היה מקום שאופין המנחות, ולכן קורין אותו בית פגי מגזרת פת בג המלך (דניאל א, ח), והיה קרוב להר הבית והוא חוץ ממנו בלי ספק. ויש תמה על זה שהרי כל המנחות אפייתן בפנים אפילו שתי הלחם, וכדאמרינן (שם צה, ב) אחד שתי הלחם ואחד לחם הפנים לישתן ועריכתן בחוץ ואפייתן בפנים ואינן דוחין את השבת, רבי יהודה אומר כל מעשיהם בפנים. וגם כי חזר ז"ל (שם פי"א מ"ב) הנה, ואמר וכבר בארנו שבית פגי בית מחוץ לעזרה היה מוכן לבישול המנחות כפי הנראה, הרי שהרב ז"ל משים בית פגי פעם חוץ להר הבית פעם חוץ לעזרה אלא שהוא בהר הבית. כתב רש"י ז"ל (מנחות סג, א ד"ה כשרות) בית פגי חוץ לעזרה חומה אחת וכן שמה. לישנא אחרינא מגדל שהיה בחומה ובולטות הדפנות חוץ לחומה כמין פגי תאנה ועד חוץ לחומה עד מקום הבליטה היו כשרות. סתם עזרה גדרנוה

למעלה. ואין הלכה כרבי יהודה ולא כרבי שמעון. וה"ב הערוך ז"ל (ערך פאגי) פירש בית פגי, שם מקום חוץ לירושלם. מסכת פסחים פרק האשה (צא, א) אבל לחומת בית פגי שוחטין עליו בפני עצמו.

על הר ציון

הוא עיר דוד וכסא המלכות והמלוא. כתיב (דברי הימים א יא, ח) ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הסביב, וכבר הארכנו בזה פרק מ"א. כתב רבי אברהם בן עזרא (ויקרא א, יא) על ירך המזבח, מחוץ. וכן ירכתי צפון, כי רבים תעו ואמרו שמגדל ציון היה בתוך ירושלם. והררי ציון הם, הוא בעצמו והר המוריה והר הזיתים ועין עיטם. לפנים מחומת ירושלם לצפון הוא פתח מערת חזקיה³ והיא גדולה כים, וזכרוה מסכת עירובין (סא, ב) וזולתו. סוף מלכים (ב כה, ד) דרך שער בין החומתים, פרש"י ז"ל מערה הולכת מביתו עד ערבות יריחו, וברח לו דרך המערה.

על הברון

מסכת יומא (כח, א) אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן שחיטה, אם הגיע הרואה אומר ברקאי. מתיה בן שמואל אומר האיר פני כל מזרח עד שהוא בחברון והוא אומר הן. וההזכרה לחברון משום דאית ליה זכות אבות. אלהינו ואלהי אבותינו יזכור לבניהם זכותם.

על הר סיני

פרק אמר רבי עקיבא (שבת פט, א) אמר ליה ההוא מרבנן לרב כהנא מי שמיע לך מאי הר סיני. אמר ליה הר שנעשו בו ניסים לישראל. הר ניסאי מבעי ליה. הר שנעשה סימן טוב לישראל וכו'. והיינו דאמר רבי יוסי בר' חנינא חמש שמות יש לו, מדבר צין שנצטוו ישראל עליו, מדבר קדש שנקדשו ישראל עליו, מדבר קדימות שניתנה קדומה עליו, מדבר פארן שפרו ורבו עליה, מדבר סיני שירדה שנאה לאומות העולם עליו, ומה שמו חורב שמו. ופליגא דרבי אבהו דאמר ר' אבהו הר סיני שמו ולמה נקרא שמו חורב שירדה חורבה לאומות העולם עליו. והכי אמרינן פרק שור שנגח ד' וה' (ב"ק לה, א) רבי יוחנן אמר מהכא הופיע מהר פארן, מפארן הופיע ממונן לישראל, כלומר מסיני כשנתן התורה לישראל התיר להם ממונם של אומות העולם. אבל לפי מה ששינונו בספרי פרשת וזאת הברכה (פ"ב) נראה דפארן לאו היינו הר סיני, דהכי אמרינן התם מארבע רוחות נגלה הקדוש ברוך הוא לישראל שנאמר (שם לג, ח) ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן. מניין אף רוח רביעית, שנאמר (חבקוק ג, ג) אלוה מתימן יבא, משמע דכל חד וחד רוח באפי נפשיה. וכן מסכת עבודה זרה פרק קמא (ב, ב) מאי בעי בשעיר ומאי בעי בפארן, למאי דגריס פארן ולא גריס תימן. ופארן יש לומר שהוא ארץ ישמעאל שכן כתיב (בראשית כא, כא) ותשב במדבר פארן, וכן הוא תרגום ירושלמי (דברים לג, ב)

³ לכאורה צ"ל מערת צדקיה, וכן הוא בהגמרא לפנינו.

הופיע מהר פארן מטורא דאיתגלי לבני ישמעאל. וזה הכריח לרש"י (ב"ק לח, א, ד"ה מפארן) לפרש, מפארן הופיע ממונן לישראל כשסבב והחזיר התורה על כל האומות ולא קבלוה, משמע דבפארן נגלה לאומות. ויש לומר דמדבר סיני הוא גדול ומצד זה נקרא סיני ומצד זה הר פארן ושאר שמותיו, ובצד פארן נגלה לישמעאל וכן תירצו בתוספות.